

---

# OPLEIDEN VOOR DE SOCIALE PSYCHIATRIE

Een intensief programma "Community Based Mental Health" in Nijmegen

**Hein van der Hulst en Bauke Koekkoek**

## **Inleiding**

In dit artikel beschrijven we de inhoud van een zogenaamd Intensive Program (IP) 'Community Based Mental Health', een onderwijsmodule van enkele weken met docenten en studenten uit minimaal drie Europese landen, gefinancierd door het Erasmus-programma van de EU.

([http://ec.europa.eu/education/erasmus/ip\\_en.htm](http://ec.europa.eu/education/erasmus/ip_en.htm))

We laten zien wat de inhoud was en welke ervaringen we er mee opdeden tijdens de uitvoering ervan begin 2012. Het doel daarvan is niet alleen om collega's te informeren en te inspireren maar ook om aan te tonen dat het onderwijs in sociale psychiatrie springlevend is.

## **Sociale psychiatrie**

*"The importance of (psycho)social factors is often downplayed since the majority of current research is directed towards investigating biological risk factors and markers for mental health disorders. However, society and mental health problems are more intricately linked than the current dominance of the biomedical approach indicates."* (Keynote Rob keukens tijdens IP, op 28.2.2012)

Sprekend over de psychiatrie lijkt het alsof sommige richtingen, zoals biologisch georiënteerd onderzoek, domineren. Psychiaters en psychologen voeren daarbij het debat aan, zoals in de - overigens prachtige - serie portretten van Coen Verbraak. Dat er óók een andere vorm van psychiatrie bestaat, de sociale psychiatrie, brengen wij, werkers en opleiders, wellicht te weinig over het voetlicht. De sociale psychiatrie staat, zoals de naam aangeeft, echter middenin de samenleving. Het gaat hierbij om het denken in verbanden, systemen, niet alleen binnen de persoon zelf of binnen diens leefeenheid maar zeker ook om de wisselwerking tussen individu en maatschappij.

Gelukkig loopt het Nederlandse wetenschappelijk onderzoek naar de wisselwerking tussen aanleg en omgeving in o.a. Maastricht (zie bv. [www.eu-gei.eu](http://www.eu-gei.eu)) en Amsterdam (zie bv. <http://www.nesda.nl/nl/>) internationaal voorop en kent de Nederlandse crisisinterventie een aantal goede pleitbezorgers (o.a. Brinkman & van den Berg, 2010; van Oenen, Bernardt & van der Post, 2007; Achilles, Beerthuis & van Ewijk, 2006).

Ook binnen het Hoger Onderwijs wint de sociale psychiatrie aan aandacht. De OGGZ, rehabilitatie en herstel nemen een steeds belangrijker plaats in. Dat geldt ook voor de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN). Binnen het Instituut Verpleegkundige Studies heeft de sectie GGZ een belangrijke plaats. Daarbij heeft de HAN sinds enige tijd een lectoraat "Sociale en Methodische aspecten van Psychiatrische Zorg". Maar ook in de uitvoering van het onderwijs komt de - sociale - psychiatrie ruim aan bod.

Zo kent de HAN een Post HBO Opleiding tot sociaal psychiatrisch verpleegkundige (SPV) waar gediplomeerde verpleegkundigen anderhalf jaar lang worden bekwaamd in het werken in de sociale psychiatrie. Ook een zogenaamde KOM Minor Sociale Psychiatrie, een voor alle hogescholen in Nederland toegankelijke minor, mag zich al jaren verheugen in een warme belangstelling van studenten van zowel paramedische als sociale studies, studerend aan de HAN of een andere hogeschool. Het docentenkorps is enthousiast, betrokken, ervaren en (internationaal) actief. Jarenlang heeft er een detachering plaats gevonden waardoor een docent ook werkzaam kon zijn bij het Global Initiative on Psychiatry ([www.gip-global.org](http://www.gip-global.org)). Ook bekleden docenten bestuursfuncties binnen de sociale psychiatrie, zoals o.a. bij Labyrint-in-Perspectief ([www.labyrint-in-perspectief.nl](http://www.labyrint-in-perspectief.nl))

Vanuit een focus op zowel de sociale psychiatrie en internationalisering binnen het verpleegkundig onderwijs, ontstond de gedachte deze twee onderdelen te integreren. Dit resulteerde in een zogenaamd Intensive Program "Community Based Mental Health". Bij de NUFFIC, het Nederlands agentschap voor internationale samenwerking binnen het Hoger Onderwijs, werd subsidie gevraagd bij het Erasmus Lifelong Learning Programme (LLP). De aanvraag werd met stip goedgekeurd en we konden starten met de voorbereidingen: de ontwikkeling van een internationaal, intercultureel en multidisciplinair twee weken durend programma bestemd voor Bachelorstudenten van erkende Europese instellingen. De cursus werd zoveel mogelijk vorm gegeven door docenten van de deelnemende hogescholen.

### **Internationalisering binnen het Hoger Onderwijs**

De afgelopen twee decennia is de belangstelling voor internationale ervaring binnen het Hoger Onderwijs fors toegenomen. Hans de Wit, lector Internationalisering aan de Hogeschool van Amsterdam: "Met de komst van het Erasmusprogramma werd een onomkeerbare trend ingezet van onderwijssamenwerking en -uitwisseling die doorwerkt in alle facetten van het hoger onderwijs. Het nieuwe programma Erasmus for All lijkt een poging om het oude met het nieuwe te verbinden. Mobiliteit is net als internationalisering inderdaad geen doel op zich, maar een bijdrage aan bevordering van de interculturele en internationale competenties van studenten en de kwaliteit van het onderwijs" (Europa Expresse, 2012, publicatie van NUFFIC).

Anno 2012 is het niet meer de vraag of studenten interculturele competenties moeten leren maar hoe dat gebeurt. Immers, waar zij later ook gaan werken, het zal altijd binnen een multiculturele context plaatsvinden, zowel in ons land als daarbuiten. "De verpleegkundige van vandaag de dag wordt in alle velden geconfronteerd met vogels van zeer diverse pluimage. Dat geldt niet alleen voor patiënten en cliënten maar evenzeer voor collegae. Afgestudeerden zullen kennis moeten hebben van de verschillen tussen culturen"(Van der Hulst, 201<sup>1</sup>). Een Intensive Program(IP), zoals hier beschreven, levert daaraan een belangrijke bijdrage: niet alleen de inhoud dwingt om over de grenzen heen te kijken, ook de samenwerking met medestudenten uit andere landen vereist een interculturele attitude.

### **De context: een Intensive Program (IP)**

IP's vallen onder het Erasmus onderwijsprogramma van de Europese Commissie en worden via het NUFFIC) geregeld. Iedere Hoger Onderwijsinstelling mag binnen dit programma een aanvraag indienen, mits er minimaal nog twee hoger onderwijsinstellingen bij betrokken zijn. Deze aanvragen worden beoordeeld door een aantal experts waarna al of niet goedkeuring wordt gegeven en men aan de slag kan.

Het betreft onderwijsmodules van minimaal tien werkdagen met als doel te komen tot uitwisseling van expertise en ideeën ten behoeve van studenten, verzorgd door docenten. Om deze uitwisseling te stimuleren bestaat de bijdrage voornamelijk uit vergoedingen voor reis- en verblijfkosten voor zowel studenten als docenten. Daarnaast wordt een vast bedrag vergoed voor organisatorische kosten.

Via ons internationaal netwerk hebben we een aantal Europese partners benaderd met de vraag of zij zouden willen participeren in een IP rondom sociale psychiatrie. De reacties waren uiterst positief: er waren al veel uitwisselingprogramma's maar de geestelijke gezondheidszorg kwam nauwelijks aan bod. Uiteindelijk kwamen we tot een groep van acht hogescholen uit zes verschillende landen: België (Hasselt en Gent), Finland (Oulu), Letland (Riga), Polen (Wroclaw), Portugal (Lissabon en Setúbal) en Nederland (Nijmegen). Al deze partners tekenden een intentieverklaring waarin zij niet alleen kennis van en ervaring met psychiatrie beklemdoonden, maar zich ook verplichtten tot het bijdragen via docenten en studenten. Deelname zou open staan voor derdejaars Bachelor studenten vanuit de disciplines verpleegkunde, ergotherapie, fysiotherapie, sociaal pedagogische hulpverlening en maatschappelijk werk & dienstverlenings sociaal werk - een vanuit de GGZ bekeken niet direct voor de hand liggende mix van beroepen. In tabel 1 staat beschreven wie er precies deelnamen. De meesten van de lezers van dit tijdschrift zullen tijdens hun opleiding niet de mogelijkheid hebben gehad tot het deelnemen aan een programma als dit. Aan de aantallen deelnemende studenten uit de verschillende landen is te zien dat slechts een beperkte groep kan deelnemen. De selectie van studenten vond plaats binnen ieders eigen instelling waarbij als basisvoorwaarden werden gesteld: Engelse taal beheersen, basiskennis hebben van psychiatrische termen en, bij voorkeur, enige ervaring met cliënten uit de GGZ.

Tabel 1: deelnemende landen en instellingen aan Intensive Program Community Based Mental Health

| Land               | Instelling                       | Studierichting                              | studenten | docenten |
|--------------------|----------------------------------|---------------------------------------------|-----------|----------|
| België Hasselt     | Provinciale Hogeschool Limburg   | Ergotherapie                                | 2         | 1        |
| België Gent        | Artevelde Hogeschool             | Sociaal werk                                | 4         | 2        |
| Polen Wroclaw      | University of physical education | Fysiotherapie                               | 6         | 2        |
| Portugal Setubal   | College of Health Care           | Verpleegkunde<br>Logopedie<br>Fysiotherapie | 6         | 2        |
| Portugal Lissabon  | Cruz Vermelha Portuguesa         | Verpleegkunde<br>Fysiotherapie              | 5         | 2        |
| Finland Oulu       | Oulu University                  | Verpleegkunde<br>Ergotherapie               | 6         | 2        |
| Litouwen Riga      | Stradina university              | Ergotherapie                                | 6         | 2        |
| Nederland Nijmegen | Hogeschool Arnhem en Nijmegen    | Verpleegkunde<br>Creatieve therapie         | 7         | 2        |
| Totaal             |                                  |                                             | 42        | 15       |

Voorafgaande aan onze eerste ontmoeting werd de expertise van alle deelnemende docenten in kaart gebracht. Het bleek te gaan om docenten uit verschillende disciplines: verpleegkunde, ergotherapie, fysiotherapie en sociaal werk met diverse aandachtsgebieden als: gezinstherapie, FACT, psychosociale rehabilitatie, psychiatrische thuiszorg, psychopathologie, creatieve therapie, sociale context van GGZ-problematiek e.d.. Tijdens een tweedaagse voorbereiding stelden we de grote lijnen van het programma vast plus de verschillende werkwijzen welke we wilden toepassen. De diversiteit aan disciplines zorgde voor zeer verschillende invalshoeken en werkvormen variërend van traditionele hoorcolleges en casework tot creatieve vormen van samenwerking en presentatie. In tabel 2 worden deze onderdelen weergegeven.

Tabel 2: didactische onderdelen van Intensive Program Community Based Mental Health

|                                                                                                                              |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Algemene, introducerende activiteiten                                                                                        |
| Inleidingen m.b.t. GGZ in het algemeen en sociale psychiatrie in het bijzonder, ook gezien vanuit internationaal perspectief |
| Workshops                                                                                                                    |
| Casework (mono- en multidisciplinair, nationaal en internationaal)                                                           |
| Bezoeken                                                                                                                     |
| Reflectiebijeenkomsten onder begeleiding van een tutor waarin studenten reflecteerden op de gehouden lezingen en workshops   |
| Presentaties en assessments van studenten                                                                                    |
| Evaluaties                                                                                                                   |

### De uitvoering en ervaringen

Het programma werd uitgevoerd van 25 januari tot 5 februari 2012. Vooraf aan het IP vond een voorbereidingsprogramma plaats via Blackboard 1) waardoor studenten zich én konden prepareren (o.a. via casuïstiek en relevante artikelen) en ook met elkaar konden kennis maken. Dit Blackboard programma bleef vóór, tijdens en ná de cursus in de lucht.

De gehele groep (studenten en docenten) was gehuisvest in een bungalowpark nabij Nijmegen. De meeste onderwijsactiviteiten vonden plaats aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. De werkbezoeken vonden plaats in Utrecht en Apeldoorn waar huidige studenten SPV onze gastheren waren. Op basis van ervaringen met andere internationale cursussen was een eis dat iedere partner een rol moest vervullen in het onderwijsaanbod, zowel wat betreft een bijdrage in de vorm van een les of workshop alsook via tutoring van een groep studenten. Bovendien werd van ieders bijdrage vooraf een abstract gevraagd. Deze abstracts werden vooraf aan studenten aangeboden.

De studenten beoordeelden het programma over de gehele linie zeer positief, met uitschieters voor lessen (difficult patients: 3.91 op schaal 1-4, FACT: 3.81, Community care: 3.84), een aantal workshops en praktijkbezoeken (3.89 en 3.81). De overall satisfaction was: 40% goed, 60% zeer goed. Op de vraag of de studenten andere studenten zouden stimuleren aan deze cursus deel te nemen, antwoordde allen: YES!. De enige kritiek was: "more days, this is great course!!!" maar dan wel graag zonder kleffe witte broodjes!! (studenten Portugal)

Tabel 3: dag-tot-dag inhoud van Intensive Program Community Based Mental Health

| Dag | Ochtend                                                                                                                                | Middag                                                                                                     | Avond                                                                     |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|
| 1   | Introductie van het IP met als elementen: internationaal, intercultureel en interdisciplinair<br><br>Kennismaking via creatieve vormen | GGZ en samenleving, sociologisch benaderd<br><br>Studenten prepareren presentaties over hun land en de GGZ | Presentaties over België, Finland, Letland, Polen, Portugal, Nederland    |
| 2   | Casework: intramuraal, mono- & multidisciplinair                                                                                       | Terminologie Psychopathologie<br><br>Reflectie sessie (RS)                                                 | Presentaties GGZ in: België, Finland, Letland, Polen, Portugal, Nederland |
| 3   | Student presentaties aan de hand van: verslaving, schizofrenie en depressie                                                            | RS over ochtendsessies                                                                                     | Sociale avond                                                             |
| 4   | Film "The Soloist" met vragenlijst FACT                                                                                                | Het gebruik van ZELF in GGZ<br>Casework: extramuraal                                                       |                                                                           |
| 5   | Workshops: ouderen, "art therapy", maskers en creatieve activiteiten<br>Ontmoeting met SPV studenten                                   | Bezoek Utrecht: "Assertive community care", verslavingszorg                                                |                                                                           |
| 6   | Introductie deel 2, "Moving exercises"<br>GGZ & Tai Chi                                                                                | Ethische vraagstukken en GGZ, RS                                                                           |                                                                           |
| 7   | Workshops: ecomap, Ergotherapie & GGZ, jong volwassenen & GGZ                                                                          | Bezoek Apeldoorn Leger des Heils: verslavingszorg en Liberman modules                                      |                                                                           |
| 8   | Chronische GGZ cliënten met ernstige GGZ problematiek: "difficult patients"                                                            | Eerste voorbereiding "critical movie" <sup>2)</sup>                                                        |                                                                           |
| 9   | Casemanagement and GGZ Sociale psychiatrie                                                                                             | Vervolg voorbereiding "critical movie"                                                                     | Studenten activiteit                                                      |
| 10  | Samenvatting en conclusies                                                                                                             | Assessments d.m.v. critical movies<br>Evaluaties                                                           | Sluitingsactiviteit en afscheid                                           |

### Leerdoelen en resultaten

Naast doelen als "verbetering van de kwaliteit en samenwerking tussen hogescholen en de ontwikkeling van innovatieve praktijken in opleiding en training", lag speciale nadruk op een "sterke multidisciplinaire benadering" en "onderwerppgebieden welke momenteel onderbelicht zijn" (Van der Hulst, 2011).

Als resultaat werd verwacht:

"Een intensief programma voor studenten én docenten waardoor studenten interculturele en interdisciplinaire competenties kunnen ontwikkelen en tevens een beter begrip krijgen van de GGZ in verschillende Europese gezondheidszorgsystemen. Het programma beoogt verder de ontwikkeling van strategieën van empowerment van cliënten in de samenleving" (Van der Hulst, 2011). Het IP werd afgesloten met een NUFFIC evaluatie en een eigen, digitale evaluatie via de KISS (Keep, Improve, Stop, Start). De resultaten in kort bestek:

- Ervaring en skills m.b.t. interprofessioneel werken: verschillende perspectieven om naar de cliënt te kijken. Er is meer dan alleen de eigen professie, men heeft daardoor ook andere benaderingswijzen geleerd

- Interculturele attitude
- Een bredere kijk op sociale psychiatrie in verschillende landen, met verschillende benaderingen
- De relatie tussen ontwikkelingen in de samenleving en geestelijke gezondheid
- De noodzaak om in de GGZ *open minded* te zijn en niet meer te denken in stigma's, niet meer in normaal en niet normaal maar : respect en luisteren, "er zijn".

De er al minder positieve feedback had vooral betrekking op de interculturele aspecten van het programma, niet op de inhoud rondom sociale psychiatrie. Studenten vonden het geregeld lastig om zich aan te passen aan de patronen van elkaar, zowel wat betreft de didactische benaderingen (*is het toegestaan vragen te stellen tijdens een inleiding?*) alsook wat betreft openings- of afsluitingsrituelen (*wij gaan echt geen liederen zingen als opening...*). Naar onze mening vormen deze verschillende patronen echter een relevant onderdeel van interculturele samenwerking, al zullen we zeker stil staan bij de manier waarop we de werkvormen introduceren en aanbieden.

Tot slot enkele quotes van studenten:

- *I gained a broader view on mental health in different countries. Now I will be able to define and prevent issues in MH"*
- *It made my mind more to be open and I understood that I have to BE THERE"*
- *The course helped me to throw away my stigma!"*
- *I am much more aware that the way things happen in my country do not have to be right or wrong"*
- *I will be much more conscious of stigma and the situation influencing both our behaviour and what power can do to people"*
- *Clients are not clients but they are people"*
- *Ohhhh...yes, this course has benefited my professional development"*

## Conclusie

Het International Program Community Based Mental Health lijkt de beoogde doelen behaald te hebben: een aanzienlijk aantal studenten uit heel Europa heeft haar kennis, vaardigheden en attitude vergroot op het gebied van de sociale psychiatrie. Ook hebben studenten van opleidingen waar sociale psychiatrie weinig aan de orde kwam, basale kennis opgedaan zowel wat betreft sociale psychiatrie alsook wat betreft het feit dat in hun land de GGZ veel minder positief (empowerment) wordt beschouwd. Daarnaast heeft een aantal docenten en studenten met dezelfde interesses kennis gemaakt: er is gesproken over de stand van zaken van de (sociale) psychiatrie in de verschillende nationale gezondheidssystemen en er zijn solide samenwerkingsverbanden ontstaan.

Inmiddels is voor 2013 opnieuw een subsidieaanvraag gedaan zodat ook dan - en mogelijk in lengte van jaren - studenten grondig kennis kunnen maken met de sociale psychiatrie.

---

## Over de auteurs

- Hein van der Hulst is socioloog en werkt aan de HAN in Nijmegen. Jarenlang was hij coördinator van de opleiding Sociaal Psychiatrisch Verpleegkundige (SPV). Naast deelname aan deze opleiding is hij verantwoordelijk voor internationalisering binnen het Instituut verpleegkundige Studies van de HAN. [Hein.vanderHulst@han.nl](mailto:Hein.vanderHulst@han.nl)
- Bauke Koekkoek is Sociaal Psychiatrisch verpleegkundige en lector Sociale en Methodische Aspecten van Psychiatrische Zorg aan de Hogeschool van Arnhem Nijmegen. Daarnaast is hij verpleegkundige en hoofdopleider bij Pro Persona GGZ en in Wolfheze

## Noten

- <sup>1)</sup> Blackboard is een digitaal platform waarop staf en deelnemers informatie plaatsen en bediscussiëren.
- <sup>2)</sup> Een "critical movie" is een vorm van assessment waarbij studenten via een zelf gemaakte film een onderwerp uitdiepen.

## Referenties

- [http://ec.europa.eu/education/erasmus/ip\\_en.htm](http://ec.europa.eu/education/erasmus/ip_en.htm)
- [www.eu-gei.eu](http://www.eu-gei.eu)
- [www.nesda.nl/nl/](http://www.nesda.nl/nl/)
- Brinkman, F. & van den Berg, R. (2010). Crisishulpverlening. Houten: BSL.
- van Oenen, F.J., Bernardt, C. & van der Post, L. (2007). Praktijkboek crisisinterventie. Utrecht: De Tijdstroom.
- Achilles, Beerthuis & van Ewijk, (2006). Handboek Spoedeisende Psychiatrie.
- [www.gip-global.org](http://www.gip-global.org)
- [www.labyrint-in-perspectief.nl](http://www.labyrint-in-perspectief.nl)
- Europa Expresse NUFFIC, 2012
- Van der Hulst, H. (2011). Applicatie Erasmus Lifelong Learning Programme, 2011. HAN: Nijmegen.
- Van der Hulst, H. (2011) At home and abroad, de (meer)waarde van internationalisering in het HBO. Onderwijs en gezondheidszorg, december 2011.